

ЎҚУВ МОТИВАЦИЯСИ БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИНГ ИНТЕЛЛЕКТУАЛ ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ОМИЛИ СИФАТИДА

Абдуллаев Ғофуржон Рахимжанович
Наманган давлат университети, Физиология кафедраси
профессори, биология фанлари доктори
e-mail : gafurjan_raximjanovich@mail.ru

Камолова Шохсанам Музаффар қизи
70110501-Таълим ва тарбия назарияси ва методикаси
(Бошланғич таълим) мутахассислиги II босқич магистранти

Аннотация:

Мақолада бошланғич синф ўқувчиларини интеллектуал қобилиятларини мотивация асосида уйғунлаштириш, ўқитувчилар томонидан ўқув жараёнини ташкил этиш усуллари, йўллари ва самарадорлиги ёритилган.

Калит сўзлар: мотивация, ўқитиш, машғулот, бошланғич таълим, ўқув жараёни, ўқитувчи, ўқувчи фаолияти, ҳамкорликда ўқитиш.

УЧЕБНАЯ МОТИВАЦИЯ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ.

Аннотация:

В статье описаны методы, способы и эффективность организации воспитательного процесса учителями по гармонизации интеллектуальных способностей учащихся начальных классов на основе мотивации.

Ключевые слова: мотивация, обучение, занятие, начальное образование, образовательный процесс, учитель, деятельность учащихся, кооперативное обучение.

EDUCATIONAL MOTIVATION AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL ABILITIES OF YOUNGER STUDENTS

Annotation:

The article describes the methods ways and effectiveness of the organization of the educational process by teachers to harmonize the intellectual abilities of primary school students on the basis of motivation.

Key words: motivation, learning, lessons, primary education, educational process, teacher, student activity, cooperative learning.

Ҳозирги даврда замонавий техника ва технологияларнинг жадал ривожланиши инсон фаолияти, ижтимоий онгида катта ўзгаришлар ясамоқда. Зеро, олам ва инсоннинг ҳаётда туганган ўрни тўғрисидаги тасаввурлар ўзгармоқда, тафаккур ва оламни тушунишнинг янги усуллари шаклланмоқда, маънавий-амалий ўзлаштиришнинг янги воситалари ва усулларига ўтиш юз бермоқда.

Ёшлар ва уларга давлат ҳамда жамиятнинг муносабати тўғрисида Президентимиз қуйидаги фикрларни билдирган: «Ёшларимизнинг мустақил фикрлайдиган, юксак интеллектуал ва маънавий салоҳиятга эга бўлиб, дунё миқёсида ўз тенгдошларига ҳеч қайси соҳада бўш келмайдиган инсонлар бўлиб камол топиши, бахтли бўлиши учун давлатимиз ва жамиятимизнинг бор куч ва имкониятларини сафарбар этамиз» [9]. Дарҳақиқат, ҳозирги кунда республикамизнинг барча таълим муассасаларида ўқувчи-ёшларнинг юксак маънавиятли, мустақил ва эркин фикрлаш кўникмасига эга бўлишлари, замонавий илм-фан ютуқларини пухта ўзлаштиришлари учун барча шарт-шароитлар яратилгани, жаҳон стандартига жавоб берадиган ўқув хоналари, ахборот-коммуникация, замонавий лаборатория жиҳозлари билан таъминланганлигининг гувоҳи бўлмоқдамиз.

Таълим фаолияти мактаб тизимининг асосини ташкил қилади, ҳукмронлик тамойилини ифодалайди, чунки боланинг ҳаётининг ушбу даврида кейинги яшаш учун зарур бўлган маълумотлар фаол равишда олинади. Бу жараённинг якуний натижаси ҳар доим вазиятларни таҳлил қилиш, вазифаларни ҳал қилиш ва жамият билан ўзаро муносабатда бўлишга қодир бўлган тўлиқ ҳуқуқли шахсни шакллантириш бўлиши керак. Мактабни тугатгандан сўнг, бола келажакда унинг нормал яшашини таъминлайдиган барча зарур билим ва кўникмаларни эгаллаши керак. Ўқув фаолиятининг муваффақияти нафақат

Ўқувчиларнинг билимларни ўзлаштиришига, балки юқори натижаларга эришишга, ўзини тасдиқлашга интилишларига, яъни ўрганиш мотивациясига ҳам боғлиқ. Мотивация даражаси қанчалик юқори бўлса, болани ўқув фаолиятига шунчалик кўп омиллар жалб қилади ва у шунчалик яхши натижаларга эриша олади. Ўқув жараёни самарадорлигининг асоси ўқувчида ижобий ўқув мотивациясини ривожлантиришдир. Ўқув жараёнини самарали бошқариш учун ўқитувчидан таълим фаолияти мотивациясини, унинг ривожланиши ва фаолиятининг асосий қонуниятларини тушунишни талаб қилади. Аммо бу жараённи муваффақиятли амалга ошириш муайян омилларсиз мумкин эмас. Аввало, таълим фаолиятининг якуний натижаси болалар онги учун масъул бўлган ўқитувчининг малакасига боғлиқ. Аммо камдан-кам ҳолларда ўқитишнинг муваффақияти ҳар бир ўқувчининг шахсий фазилатларига боғлиқ бўлиб, таълим мотивацияси ҳам муҳимдир.

Мотивация - мия тузилмаларининг фаол ҳолати бўлиб, у онгли ҳайвонларни ҳам, одамларни ҳам гуруҳ ёки индивидуал эҳтиёжларни қондиришга қаратилган тажриба ёки ирсий жиҳатдан мустаҳкамланган ҳаракатлар натижасида олинган ҳаракатларни бажаришга ундайди [1].

Психологик адабиётларда мотивация деганда организмнинг фаоллигини келтириб чиқарадиган ва айнан шу фаолиятнинг йўналишини белгиловчи импульс тушунилади. Мотивация деганда одамни маълум бир йўл тутишга ундайдиган тананинг ички ҳолати тушунилади.

Ўқув жараёни давомида ҳар бир ўқитувчи бир хил ўқув материалининг интеллектуал қобилиятларини нормал ривожланиш даражасига эга бўлган ўқувчилар томонидан ҳар хил ўзлаштирилиши муаммосига дуч келади. Ушбу муаммонинг илдизи таълим мотивациясини шакллантиришнинг турли даражаларида ётади. Ўқитувчиларнинг кузатишларига кўра, ўқув фаолиятида муваффақият қозонган ўқувчиларда нафақат когнитив мотивлар, балки ижтимоий мотивлар (ўзини ўзи англаш истаги, келажакка эътибор ва бошқалар) ҳам ривожланган. Ўрганишда қийинчиликларга дуч келган болаларда кўпинча тор шахсий мотивлар етакчилик қилади (яхши баҳо олиш, катталарнинг мақтови ва бошқалар).

Шундай қилиб, шаклланмаган ўқув мотивацияси муаммоси, тенг интеллектуал қобилиятларга эга бўлган бошланғия синф ўқувчиларида ўрганиш сифатининг турли кўрсаткичларини намойиш этишларида намоеён бўлади. Шу сабабли, ўқувчиларнинг билимларни ўзлаштириш сифатини ошириш муаммоси болаларда ўқув мотивларини ривожлантириш ва

шакллантириш муаммоси билан биргаликда ҳал қилинади, бу нафақат когнитив фаолликда, балки шахсий ва ижтимоий қобилиятларни англашда ҳам намоён бўлади. Ишлаб чиқилган назарий қоидалар ва услубий тавсияларнинг хилма-хиллигига қарамасдан, баъзи ўқувчилар, шу жумладан бошланғич синф ўқувчилари ўртасида таълим фаолиятини рағбатлантириш муаммоси мавжуд бўлиб, бу уларнинг мактаб ўқув дастурини муваффақиятли ўзлаштиришига тўсқинлик қилади. Когнитив мотивларни шакллантириш учун ўқувчиларнинг қизиқишлари, уларнинг қобилиятлари, эҳтиёжлари, мойиллиги билан бир қаторда, ўқитувчи томонидан ўқув-тарбиявий ишларни ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятларини, у дарсда қандай усул ва усуллардан фойдаланишини ҳисобга олиш керак. Буларнинг барчаси ўқув фаолияти учун ижобий мотивацияни ривожлантиришда катта рол ўйнайди. Ўқув фаолиятида, кўпинча, бошланғич синф ўқувчилари нафақат ижтимоий ёки когнитив мотивларни бошқарадилар, нафақат уларнинг комбинациясида, балки ҳар қандай фаолиятда муваффақиятга эришиш истаги ва ўқишга қизиқишни ошириш учун ўқувчиларга энг қулай таъсир кўрсатадилар.

Фаолият назариясига кўра, мотивация фақат фаолият нормаси мавжуд эҳтиёжга мос келганда пайдо бўлади. Яъни, ўқувчиларга уларнинг эҳтиёжларини қондирадиган фаолиятни таклиф қилиш керак деган хулосага келса бўлади. Ва уларнинг таълим мотивациясини сақлаб қолиш учун, шунингдек, унинг ривожланиши учун зарур мустақиллик даражаси, уларнинг ҳаракатларининг муваффақияти, ижобий фикр-мулоҳазаларни мажбурий таъминлаш, ахлоқий фазилатларни шакллантириш каби шартлар зарур.

Шундай қилиб, бошланғич синф ўқувчилари ўқув жараёнининг фаол иштирокчиси бўлган оқилона ташкил этилган ўқув жараёни таълим мотивациясини шакллантириш учун зарурдир. Ўқувчилар таълим ва когнитив жараёнда фаол субъект позициясини эгаллагандагина ўрганишга бўлган ички эҳтиёж ва ўрганишга ижобий муносабатда бўладилар. Бунинг учун ўқитувчи материални аниқ баён қилиши, мустақил ишни моҳирона ташкил қилиши, ўқув материалининг амалий аҳамиятини кўрсатиш учун билим, кўникма ва малакаларни эгаллаш учун зарур бўлган ишларни бажариши, ҳаётий кўникмаларни шакллантириши (иш ҳужжатини тузиш, ўқилган асарнинг режасини, иншо ва бошқаларни ёзиш), тарбиявий ишнинг турли усулларини моҳирона бирлаштириб, ҳазил билан мурожаат қилиш, муаммоли вазиятларни яратиш, ҳис-туйғуларни уйғотиш, воқеалар тажрибаси эга бўлиши керак .

А.Маслоунинг инсон эҳтиёжлари пирамидасига асосланиб, қуйидагиларни ажрата олиш мумкин:

1. Ўқувчининг ўқув фаолиятининг асоси бўлган ижтимоий эҳтиёжлари, уларнинг тарбиявий мотивациясини шакллантириш ва ривожлантириш шартлари: жамоада қабул қилиниши ва тан олинishi; мустақил равишда муваффақиятга эришиш, тан олинishi; ўз "мен" ни ўз-ўзини англаш имкониятига эга бўлиш;

2. Ўқитиш мотивлари:

- янги билимларга қизиқиш, когнитив эҳтиёж, қизиқувчанлик, ўз-ўзини ривожлантириш, янги нарсаларни ўрганиш ва ҳоказоларда намоён бўладиган таълим ва когнитив мотивлар;

- билимнинг ёрқинлиги, янгилиги, қизиқарлилиги ва бошқалар каби фазилатларини ўз ичига олган бевосита рағбатлантирувчи мотивлар;

- истиқболли-рағбатлантирувчи (ижтимоий) мотивлар, улар бурч мотиви, масъулият, яхши баҳолаш мотиви, шунингдек, жамоавий фаолият манфаати учун ишлаш мотивини ўз ичига олади, ўқишнинг бошида муваффақиятни таъминлайди ва ўқувчи ёш ривожланишининг кейинги босқичларида ушбу мотивлардан унумдорликни олади;

- шахсий мотивлар: фаровонлик ва натижаларга эришиш истаги [8].

Шундай қилиб, таълим мотивацияси концепциясини ўрганиб чиқиб, биз ушбу муносабатларнинг ақлий моҳиятини мактаб ўқувчиларининг таълим фаолиятини белгилайдиган мотивларнинг йиғиндиси очиб беради, деган хулосага келишимиз мумкин. Таълим мотивларининг тузилиши ташқи (ташқи таълим фаолияти: бурч, масъулият, мақтов ва бошқалар) ва ички (ўқув фаолиятида: қизиқиш, қизиқувчанлик ва ҳоказо) туртки берувчи кучлардан иборат.

Бошланғич мактаб ёши - бу ҳаётнинг жуда муҳим даври, чунки бу вақтда характер ва хулқ-атвор асослари қўйилади, темперамент намоён бўлади, шунингдек, жамиятда маълум бир ижтимоий мақомни эгаллаш истаги пайдо бўлади. Янги сифат ва кўникмаларга эга бўлган талаба турли хил ҳаётий шароитларда мустақил ҳаракат қилишни ўрганади, бунинг натижасида унинг ҳаракатлари учун шахсий жавобгарлик унинг елкасига тушади. Буларнинг барчаси боланинг дунёқарашининг ўзгаришига ва интеллектуал ривожланиш даражасининг ошишига олиб келади. Ҳар қандай ҳаёт даврида бўлгани каби, у ўзига хос психологик хусусиятларга эга, қайси бошланғич мактаб ёши боланинг асосий ҳаётий қадриятлари, шунингдек, ижобий фазилатларни

эгаллашнинг хатчўп сифатида ишлатилиши мумкин. Шуни ёдда тутиш керакки, баъзида бу вақтда тез-тез чарчоқ пайдо бўлиши мумкин, бу боланинг психо-эмоционал ривожланишидан олдинда бўлган интенсив жисмоний ўсиши билан боғлиқ [4].

Ўқитувчининг ностандарт кўриниши ва хатти-ҳаракатларидан тортиб, махсус жиҳозлардан фойдаланишгача бўлган рағбатлантиришнинг кўплаб усуллари мавжуд. Ўқувчиларнинг билим олишга қизиқиши ҳар бир ўқитувчи учун устувор вазифа бўлиши керак. Бунга эришиш осон эмас, чунки бу мақсадга эришишга тўсқинлик қиладиган бир қатор омиллар мавжуд. Масалан, энг кенг тарқалганлардан бири бу синфларнинг ўзларини нотўғри ташкил этишдир. Бунга иррационал равишда тузилган жадвал ёки нотўғри дарс давомийлиги киради. Ўқув фаолияти учун мотивация, шунингдек, синфда маълум бир атмосферани шакллантиришни талаб қилади, чунки бу ёшдаги болалар доимо чалғишга мойил бўлиб, ўқишдан бош тортадилар ва бу жараёнга ҳар томонлама аралашадилар. Бунда ўқитувчи ўқувчини нафақат қизиқтириши, балки унга ушбу дарсда ўрганилаётган мавзу қанчалик муҳимлигини тушунтириши керак. Болаларнинг ўқув фаолиятини, масалан, муаммоли вазиятни қўйиш ёки мустақил иш учун топшириқларни тақсимлаш орқали рағбатлантириш мумкин [6].

Юқорида айтилганлардан хулоса қилишимиз мумкинки, бошланғич синф ўқувчиларининг таълим мотивациясининг ўзига хос хусусиятлари шундан иборатки, бошланғич синф ўқувчиларининг ўқув фаолиятида бундай ўқув мотивлари таълим ва когнитив мотивлар (янги билимларни эгаллаш истаги), ижтимоий (бурч, масъулият) сифатида намоён бўлади.) ва шахсий мотивлар (фаровонлик ва муваффақиятга интилиш). Аммо бошланғич мактаб ёшида шахсий мотивлар устунлик қилади, агар улар амалга оширилмаса, ўзларининг салбий тенденциялари - муаммолар ва муваффақиятсизликлардан қочиш мотиви шаклида намоён бўлади. Ўқув фаолияти учун мотивация муваффақиятнинг биринчи ва асосий калитидир.

At present, the rapid development of modern techniques and technologies is making great changes in human activity and social consciousness. After all, ideas about the world and the role of man in life are changing, new ways of thinking and understanding the world are being formed, there is a transition to new means and methods of spiritual and practical mastering.

The President expressed the following thoughts about the youth and the attitude of the state and society to them: "In order for our youth to become independent thinkers,

have high intellectual and spiritual potential, become people who are not inferior to their peers in any field on the world scale, we will use all the strength and capabilities of our state and society to be happy. we will mobilize" [9]. In fact, in all educational institutions of our republic, all the conditions have been created for students to acquire highly spiritual, independent and free thinking skills, to thoroughly master the achievements of modern science, classrooms that meet world standards, information and communication, and modern laboratory equipment. we are witnessing that it is provided with

Educational activity forms the basis of the school system, represents the principle of dominance, because in this period of the child's life, the information necessary for further living is actively acquired. The final result of this process should always be the formation of a full-fledged person who is able to analyze situations, solve tasks and interact with society. After finishing school, the child must acquire all the necessary knowledge and skills that will ensure his normal life in the future. The success of educational activities depends not only on the acquisition of knowledge by students, but also on their desire to achieve high results, self-affirmation, i.e. learning motivation. The higher the level of motivation, the more factors attract the child to educational activities and the better results he can achieve. The basis of the effectiveness of the educational process is the development of positive learning motivation in the student. Effective management of the educational process requires the teacher to understand the motivation of educational activity, the basic laws of its development and activity. But the successful implementation of this process is impossible without certain factors. First of all, the final result of the educational activity depends on the competence of the teacher who is responsible for the children's mind. But in rare cases, the success of teaching depends on the personal qualities of each student, and educational motivation is also important.

Motivation is an active state of brain structures that motivates both conscious animals and humans to perform actions acquired as a result of experience or genetically reinforced actions aimed at satisfying group or individual needs [1].

In psychological literature, motivation means an impulse that causes the activity of the organism and determines the direction of this activity. Motivation is an internal state of the body that prompts a person to behave in a certain way.

During the educational process, each teacher faces the problem of different assimilation of intellectual abilities of the same educational material by students with a normal level of development. The root of this problem lies in the different levels of formation of educational motivation. According to teachers' observations,

students who are successful in their educational activities have developed not only cognitive motives, but also social motives (desire for self-realization, attention to the future, etc.). Children with learning difficulties are often driven by narrow personal motives (getting good grades, praise from adults, etc.).

Thus, the problem of unformed learning motivation is manifested in the fact that elementary school students with equal intellectual abilities demonstrate different indicators of the quality of learning. Therefore, the problem of improving the quality of students' knowledge acquisition is solved together with the problem of developing and forming learning motives in children, which is manifested not only in cognitive activity, but also in the realization of personal and social skills. Despite the variety of developed theoretical rules and methodological recommendations, there is a problem of motivating educational activities among some students, including elementary school students, which prevents them from successfully mastering the school curriculum. In order to form cognitive motives, it is necessary to take into account students' interests, their abilities, needs, and inclinations, as well as the specific features of the organization of educational work by the teacher, what methods and methods he uses in the lesson. All this plays a big role in the development of positive motivation for educational activities. In educational activities, primary school students are often guided not only by social or cognitive motives, not only by their combination, but also by the desire to succeed in any activity.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Акулина Н.Н. Влияние общего интеллекта и мотивации на успешность усвоения знаний // Ананьевские чтения: Санкт Петербург, 2015.
2. Гатанов Ю. Б. Курс развития творческого мышления // — Санкт-Петербург, 2002.
3. Давлетшин М.Г., Тўйчиева С.М. Умумий психология // – Т.: Низомий номидаги ТДПУ. 2002.
4. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. : Санкт Петербург, 2011.
5. Нимаева, Е. Г. Мотивация учения как одно из условий повышения качества образования в условиях начальной школы // Актуальные задачи педагогики : материалы III Междунар. науч. конф. г. Чита – 2013.
6. Маркова А. К., Матис Т. А., Орлов А. Б. Формирование мотивации учения: книга для учителя // Москва. : Просвещение, 1990.

7. Матюхина М. Ф. Мотивация учения младших школьников // — Москва.: Педагогика, 1984.
8. Мосина Н.А., Казакова Т.В., Захарова Т.В. Особенности учебной мотивации у младших школьников с разным уровнем успеваемости // Научное обозрение. Педагогические науки. – 2017
9. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. // Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимиға киришиш тантанали маросимиға бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқ. – Тошкент «Ўзбекистон» НМИУ, 2016.
10. Фузаилов С., Худайберганова М., Йўлдошева Ш. Она тили: Умумий ўрта таълим мактабларининг 3-синфи учун дарслик. // Қайта ишланган 11-нашри. – Т.: «Ўқитувчи» НМИУ, 2010.

